

75 · Vurderinger og sammenfatning

Efterretningstjenesternes vurdering af østlandenes påvirkning

I takt med stadigt skarpere ideologiske og militære modsætninger mellem Øst og Vest i slutningen af 1970'erne udviklede der sig i den vesteuropæiske opinion en stigende uvilje mod oprustning og atomvåben. Denne modstand nåede i årene 1979-1980 et niveau, som ikke var set siden slutningen af 1950'erne. I begyndelsen af 1980'erne vurderede vestlige efterretningstjenester, at østlandene kunne få succes med at placere ansvaret for oprustningen i USA og i NATO og dermed fremme en større folkelig bevægelse mod NATO. I årene 1977-1978 havde østlandene bidraget til at styrke modstanden imod USA's forsvarspolitik i forbindelse med den ovenfor beskrevne kampagne mod neutronbomben. Denne kampagne samlede ud over omfattende demonstrationsoptog over en million underskrifter og var ifølge vurderinger i vestlige efterretningstjenester „nøje koordineret af kommunisterne“. Grundlæggende søgte Sovjetunionen og dets allierede efter disse opfattelser at skabe splittelse mellem især USA og Europa og nedbryde moralen i de vestlige lande.¹

I Danmark vurderede PET, at de østlige efterretningstjenester havde fået stigende betydning for strategien bag påvirkningsoperationerne.² Gennem 1980'erne fremhævede forskellige analyser østlandenes forsøg på manipulation af meningsdannelsen og af den politiske beslutningsproces ved hjælp af „indflydelsesaktioner“. De blev beskrevet som „langsigtede forsøg på at øve indflydelse på et lands inden- og udenrigspolitik, hvor man med efterretningsmæssige midler søgte at manipulere på så mange samfundsområder, at det indvirker på meningsdannelsen og den politiske beslutningsproces. Den største af denne slags indflydelsesaktioner havde fra 1979 været den såkaldte „fredskamp“, hvis umiddelbare mål var „at få tilbagekaldt NATO's dobbeltbeslutning“. Ifølge disse analyser var de vestlige demokratiske samfund særlig sårbare for den propaganda, som lukkede samfund kunne rette ensidigt mod de åbne samfund. Påvirkningen foregik fra alle hjørner i østlandenes apparat:

¹ Materiale i PET. Neutronbombekampagnen som sovjetisk påvirknings succes er også beskrevet i Clive Rose, *Campaigns Against Western Defence. NATO's Adversaries and Critics*, 1985, s. 108-110; Om Samarbejdskomiteen som styrende element i kampagnen se Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer. Politiske bevægelser i efterkrigstidens Danmark*, 1997, s. 173-178; Carel Horstmeier, „Stop de Neutronbom! The last mass-action of the CPN and the Moscow-Berlin-Amsterdam triangle.“ Ilja Nieuwland, Emmanuel Waegemans (red.), *Around Peter the Great. Three Centuries of Russian-Dutch Relations*, 1997, s. 65-77.

² PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 141.

„fra de almindelige diplomater i ambassaderne, fra KGB-residenturerne, som repræsenterede SUKP's CK's internationale afdeling, fra de lokale kommunistpartier, fra prosovjetiske frontorganisationer, fra politikere og fremtrædende personer, fra missioner for handel, videnskab, kultur osv. Og fra kredsen af korrespondenter, studerende, Aeroflot- og shippingforetagender samt sovjetdelegationer på besøg“.³

NATO havde siden 1950'erne som en del af østlandenes påvirkningsapparat indregnet det netværk af organisationer, som ikke formelt var knyttet til de ledende kommunistpartier i østblokken, men som i NATO's terminologi hed „parakommunistiske organisationer“ eller „frontorganisationer“ ud fra den begrundelse, at de under dække af alment humanistiske formål reelt arbejdede for at bevæge den brede ikke-kommunistiske befolkning til at slutte op bag de kommunistiske landes udenrigspolitik. I 1980'ernes „fredskamp“ havde disse organisationer ifølge efterretningstjenesternes vurderinger indtaget en stadig mere aktiv rolle i deres forsøg på at inddrage vestlige fagbevægelser, ungdomsgrupper, kvindeorganisationer og erhvervsgrupper i fredssagen, som den blev defineret af Sovjetunionen og dens allierede. Det var også de danske efterretningstjenesters indtryk, at østbloklandene havde større muligheder for at opnå indflydelse på dansk politik på det sikkerhedspolitiske område. Det kom ifølge PET og FE af den stemning, der rådede i befolkningen som følge af den spændte internationale situation.⁴ Som de to institutioner så det, var faren, at det skulle lykkes at underminere den danske befolknings tillid til NATO og troen på det danske forsvars effektivitet.⁵

Svækkelsen af NATO-samarbejdet i fredstid risikerede ifølge FE også at få indvirkning på de unges forsvarsvilje i en krise/krigstidssituation. Mens det tidligere havde været „undergravende aktiviteter“ inden for forsvaret, som f.eks. soldaterpolitikken, der bekymrede FE, var truslen efter 1977 sådanne aktiviteter uden for forsvaret, som, ifølge FE, kunne få modstand mod forsvaret til at brede sig blandt unge.⁶

Med udgangspunkt i denne analyse arbejdede FE og PET på tærsklen til 1980'erne ud fra en idé om, at der løb en for det almindelige menneske usynlig front i det danske politiske liv. Fronten adskilte på den ene side den gruppe, der mere eller mindre bevidst arbejdede for fjendens – østblokkens – interesser, og på den anden side de myndigheder, som kendte til de fjendtlige hensigter og måtte værne om den etablerede sikkerhedspolitik. Midt imellem disse parter befandt den store gruppe af påvirkelige danskere sig, der ikke kunne udskille det ideologiske islæt i østlandenes skræmmekampag-

³ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 141.

⁴ SikNyt nr. 2, 1981, FE's arkiver; PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 185.

⁵ SikNyt, juli/oktober kvartal, 1980, SikNyt nr. 2, 1981, FE's arkiver.

⁶ SikNyt juni/oktober kvartal 1979, SikNyt januar/april 1980, FE's arkiver.

ner og alternative sikkerhedspolitiske forslag. Disse forslag kom fra både „fredsforkæmpere“, politikere og journalister.⁷

Denne risikovurdering påvirkede efterretningstjenesternes overvågningsradius. Den systematiske overvågning af DKP blev i perioden udvidet til opsyn, om end sporadisk, med kanaler, som efter FE's opfattelse gennem bevidst politisk manipulation kunne angribe Danmarks demokratisk etablerede politik. Fra 1980 skærpede PET opsynet med de østlige repræsentanters kontakter til danske politikere og pressefolk i almindelighed. PET delte opfattelsen med de øvrige vestlige efterretningstjenester, at østlige diplomater havde et påvirkningsærinde, der risikerede at berøre danske interesser.⁸ Så vidt ressourcerne var til det, fulgte PET kontaktarbejdet, der udgik fra østlandenes ambassader og de tilhørende venskabsforeninger.⁹ Fra 1980 fastslog FE også, at det i sikkerhedsmæssig sammenhæng var nødvendigt at følge fredsbevægelsernes aktivitetsmønster, selvom bevægelsernes arbejde var en fuldt lovlig virksomhed, sikret af retten til frit at danne organisationer.¹⁰ PET indledte derfor fra 1980 en større kortlægning af fredsbevægelsernes arbejde fra 1980 for at konstatere, om organisationerne domineredes af kræfter, der søgte at fremme Sovjetunionens interesser.¹¹

DKP's rolle

PET var hele tiden opmærksom på DKP's virksomhed, der blev betegnet som i høj grad relevant for at forstå østlandenes påvirkningspolitik. Problemet i perioden var ifølge PET ikke DKP's rent ideologiske linje, som årtiers medlemstilbagegang i partiet viste kun havde marginal tilslutning blandt danskerne. Faren lå ifølge PET i den erfaring, som partiet havde i åben og fordækt påvirkning.¹² PET havde hæftet sig ved den i Danmark spiondømte østtyske statsborger Jörg Meyer, som havde beskrevet den danske venstrefløj som et „sammensurium af romantiske drømmere og fantastere“. De danske kommunister var derimod ifølge Meyer langt mere effektive. Selvom de kun havde en lille stemmeandel, havde de „markante personligheder, der besidder langt større erfaring, position, anseelse og indsigt“. DKP havde desuden god kontakt med ledende kulturpersonligheder.¹³

PET vidste også, jf. kapitel 43, at DKP modtog penge fra Moskva dels gennem direkte partistøtte, dels til den danske kommunistiske presse og til kam-

⁷ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 189.

⁸ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 137.

⁹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 137, 141, 130 og 145.

¹⁰ SikNyt nr 2 1981, FE's arkiver.

¹¹ Det fremgår af PET's årsberetninger, landsdækkende og regionale fra perioden 1980-1985 samt af rapporter over kontaktarbejdet udgående fra østblokkens diplomatiske repræsentationer fra perioden. Se også PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 147.

¹² PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 137.

¹³ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 180.

pagner. Eftersom kampagnearbejdet oftest var internationalt koordineret, kunne DKP spille på et langt større apparat end det rent nationale.¹⁴ Det var PET's vurdering, at der trods det modtagne støttebeløbs relativt beskedne størrelse også var tale om Moskvas bestræbelser på at sikre DKP's loyalitet over for SUKP.¹⁵ PET sammenlignede på daværende tidspunkt med de store eurokommunistiske partier i Italien, Frankrig og også i Spanien, som med sikkerhed ikke modtog økonomisk støtte i perioden. Til det svenske kommunistparti havde SUKP standset hjælpen i slutningen af 60'erne. Hvorvidt den udeblevne støtte skyldtes, at disse partier ikke ønskede at modtage hjælp, eller om det var SUKP, der på eget initiativ havde standset hjælpen, kunne PET ikke afgøre. Ifølge PET's oplysninger havde det engelske kommunistparti i første halvdel af 1960'erne afslået at modtage yderligere hjælp under henvisning til, at man ønskede større uafhængighed af SUKP.¹⁶

Ifølge PET kunne SUKP i perioden regne med fuld opbakning fra DKP i tilrettelæggelsen og udførelsen af kampagner i Danmark.¹⁷ Moskva pegede på fredstemaet som den primære opgave for de vestlige kommunister og anså dette tema som et middel til at „skille fårene fra bukkene“. PET byggede blandt andet sin antagelse på italienske kommunisters analyser i forbindelse med to internationale kommunistmøder, afholdt i Polen og Frankrig i 1980. Formålet med disse møder skulle have været et forsøg på at genoprette en Kreml-domineret international organisation med deraf følgende centraliseret ledelse.¹⁸ Ifølge PET's undersøgelser skulle fredsarbejdet for de nordiske kommunistpartiers vedkommende dække kampen mod NATO-raketterne, mod NATO's forstærkningspolitik og arbejdet for oprettelsen af en atomfri zone.¹⁹ PET fulgte DKP's strategidiskussioner i perioden og noterede sig, at også DKP så fordele i fredssagen, som efter partiets skøn kunne give politisk indflydelse i Danmark, selv efter at partiet ikke længere var repræsenteret i Folketinget efter valget i 1979.²⁰

Ungkommunisterne i DKU og i Kommunistiske Studenter, der var oprettet i 1974, var også genstand for de danske efterretningstjenesters opmærksomhed. PET så med bekymring på, hvorledes de unge kommunister evnede at hægte fredskampen på andre ideologiske temaer, som var fængende for unge i perioden, og som fremmede en kritisk afstandtagen til Danmarks deltagelse i det vestlige samarbejde. Det var temaer som PLO's anerkendelse, solidaritetsarbejdet i Mellemøsten og med folket i Tyrkiet, markeringen af 10-årsda-

¹⁴ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 176 og 183.

¹⁵ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 176.

¹⁶ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 190.

¹⁷ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 185 og 190.

¹⁸ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 185.

¹⁹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 189.

²⁰ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 189 og 183.

gen for det fascistiske kup i Chile, aktioner mod Rebildfesten, mv.²¹ Det forhold, at unge kommunister modtog skolingsophold i Sovjetunionen, bekymrede PET, som havde overvåget skolingsens omfang og indhold siden 1950'erne og mente, at den udgjorde en betydelig styrke i østlandenes påvirkningsvirksomhed. Skolingene var ifølge de danske efterretnings-tjenester blandt andet rettet mod infiltration eller anden form for påvirkning af vestlige foreninger og bevægelser. Hensigterne var at overbevise politiske modstandere og samtidig gratis få sekretariatsfunktioner og formidlingskanaler stillet til rådighed.²² De skolede havde til opgave at inddrage danske foreninger og bevægelser i de debatfora, som østlandene stablede på benene, såsom konferencer, festivals og kurser, hvor hensigten ikke så meget var udveksling af synspunkter mellem Øst

og Vest, men mere at bibringe de vestlige befolkninger en forståelse for østlandenes politik.²³ I 1980'erne udledte PET af debatterne i DKP, at partiets kerne stadig prioriterede uddannelse og kurser i østlandene særdeles højt.²⁴ Der foreligger ikke dokumentation i PET's arkiv om omfanget og indholdet af danskeres skoling i Sovjetunionen gennem 1980'erne, kun få oplysninger om Den Centrale Partiskole i Moskva, om hvilken PET blot vidste, at den modtog kommunister fra hele verden, men var hemmeligholdt og stærkt sikkerhedsbevogtet.²⁵ Som nævnt i kapitel 43 findes sådanne oplysninger derimod i DKP's eget arkiv.

PET havde i perioden bedre muligheder for at følge DDR's skolingsarbejde, som i høj grad syntes at være rettet mod træning i fredsarbejdet. I 1981 skrev PET, at SED havde et „særdeles tæt samarbejde med DKP“, og at „et stort antal DKP-medlemmer i en stadig strøm modtog skoling, der blev varetaget af

Anti-militarisme var en mærkesag for DKP og Sovjetunionen, som imidlertid selv var et gennemmilitariseret samfund og udstillede en påfaldende fascination af strækmarch og militærparader. 1975. (ABA).

²¹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 185 og 177.

²² PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 130.

²³ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 183.

²⁴ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 183.

²⁵ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 188.

Ungdomsorganisationen Freie Deutsche Jugend (FDJ).²⁶ PET havde mulighed for at underrette sig om indholdet på de formodede opfølgingskurser af den østtyske skoling i Danmark. Eksempelvis omtalte PET et seminar i 1982 under ledelse af DKP, hvor deltagerne blev trænet i taleteknik og korte indlæg, hvor de ikke kunne afbrydes, samt skarp træning i debatteknik.²⁷

Samarbejdskomitéen som det centrale organ

Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed var ifølge FE og PET DKP's og østbloklandenes vigtigste middel til at styre freds- og protestaktiviteterne ved at samle ideologisk spredte anti-militaristiske grupper og bredere kredse i Danmark.²⁸ Ligesom venskabsforeningerne opererede den med en politisk bredt sammensat anbefalergruppe, der stod som garant for kampagner, der på et skiftende pacifistisk/humanistisk orienteret arbejdsgrundlag kunne afstemmes efter målgruppen og give anledning til landsdækkende kampagner.²⁹ Kampagnen mod Berufsverbot, som Samarbejdskomitéen engagerede sig i sammen med APN i starten af 1980'erne var et eksempel på en kritik, der ikke direkte var rettet mod NATO, men indirekte kunne virke på den måde ved at miskreditere Danmarks NATO-partner, Vesttyskland. Samarbejdskomitéen kunne få et budskab ud under dække af Berufsverbotkomitéen, sammensat af danske kulturpersonligheder og under forsæde af den radikale Bernhard Baunsgaard, hvilket APN og Samarbejdskomitéen skilte kraftigt med.³⁰

Gennem hele perioden fremstillede PET den tætte koordinering mellem Samarbejdskomitéen og DKP's ledelse, påviste identiske kampagnestrategier, og fulgte kontakterne mellem Samarbejdskomitéen og østlandenes ambassader og de dertil knyttede venskabsforeninger.³¹ Samarbejdskomitéens ledelse var også involveret i opfølgningen i Danmark på de fredskurser, som DDR afholdt i perioden, og hvor danskere blev trænet i fredsagitation.³² Efter FE og PET's opfattelse var Samarbejdskomitéen ikke blot et ideologisk centrum for kommunisterne i Danmark, men udgjorde en vigtig platform, som også det resterende påvirkningsapparat i østlandene anvendte til deres operationer i

²⁶ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 141.

²⁷ Opgaven kunne blandt andet lyde „a) bortforklar teorien om de to supermagter; b) Du er i vælgermøde – bred forsamling – redegør for de 572 NATO-missiler, der skal opstilles i 1983 – contra SS-20 i USSR; c) du er i idéforum – Hvad gør vi dels for at komme ud af NATO, og dels hvis vi kommer ud, hvad står så kommunisterne for. Vil vi total nedrustning, ind i Warszawapagten eller være neutrale?“, jf. PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 175.

²⁸ SikNyt januar-april 1980, FE's arkiver; Uddrag, september 1981, „Sovjetunionen og Vesteuropa“, s. 13-14, FE's arkiver; PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 130.

²⁹ SikNyt nr. 2, 1981, FE's arkiver.

³⁰ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 130.

³¹ SikNyt nr. 2/1981, SikNyt, nr. 3/1981, FE's arkiver; PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 187, 189, 177 og 186.

³² PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 175 og 174.

Danmark. PET beskrev det direkte som en indrykning af det sovjetiske hovedkvarter på dansk grund, når de såkaldte „frontorganisationer“ holdt deres strategimøder i Danmark, eller når Verdensfredsrådet afholdt fredskongresser i Danmark som kongressen i Bellacentret, oktober 1986.³³ De danske og de øvrige vestlige tjenester så et klart billede af kommandoveje og instrukser i påvirkningsoperationerne, som udgik fra SUKP's CK's internationale afdeling, og som via de østlige efterretningstjenester, ambassader og organisationer nåede ud til NATO-landenes befolkninger og regeringer.

Infiltration

Når PET søgte at holde opsyn med omfanget af, hvad man vurderede som infiltration og påvirkning af danske foreninger, partier og medier, opererede tjenesten tilsyneladende ud fra en række kriterier. Ét var, om personer blandt initiativtagerne til oprettelse af fredsforeninger gik igen i komitéer og foreninger.³⁴ Tjenesterne havde fulgt disse gengangere gennem årtier, PET med henblik på at identificere hvad man så som almindelig undergravende virksomhed, FE med henblik på at identificere undergravende virksomhed inden for forsvaret. Det var ikke kun DKP'ere eller DKU'ere, men, som FE beskrev dem i 1981, „venstreorienterede med varierede socialistiske og radikale (politiske) synspunkter (...) som er involveret i solidaritets- og fredsarbejde i andre organisationer.“³⁵

PET og FE vurderede, at den udbredte modstand mod atomvåben og mod øgede forsvarsudgifter i befolkningen ville betyde, at mange unge idealister, ikke mindst unge kvinder, ville udvise sympati for yderligtgående aktiviteter. Gennem en landsdækkende organisationsdannelse kaldet „basekomitéerne“ og „kontaktnet Ikke-vold“ skete der ifølge PET og FE en sådan infiltration af blandt andet den gamle fredsforening Aldrig mere Krig, af Dannerstiftelsen og af BZ-bevægelsen i 1980'erne.³⁶ Kontaktnet Ikke-Vold var et netværk, som ifølge PET's oplysninger deltog i internationale kurser om fredsaktioner og demonstrationer i udlandet og i Danmark.³⁷ I Danmark udførte disse grupper i årene 1983-1985, hvad FE beskrev som en række „markante og ulovlige aktioner direkte rettet mod Forsvaret og mod NATO's installationer i Danmark“. Gennem sådanne aktioner fik grupperne pressedækning og eventuelt indflydelse på den politiske dagsorden.³⁸ De danske efterretningstjenester fulgte også personer fra disse kredse, som gjorde deres indflydelse gældende i borgerlige, liberale og traditionelt pacifistiske foreninger. De ledende med-

³³ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 179, 179 og 257.

³⁴ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 137.

³⁵ SikNyt nr. 2, 1981. FE's arkiver.

³⁶ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 184, 251, 182 og 244.

³⁷ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 251.

³⁸ SikNyt nr. 4, 1983, SikNyt nr 1/1985; FE's arkiver; PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 144.

lemmers partitilhørsforhold var afgørende for, om de var under observation. DKP'ere på nøgleposter i ledelsen bragte for eksempel hele rækken af faggrupper for fred i PET's søgelys i årene 1983-84.³⁹

Også i Nej til Atomvåben optrådte folk fra venstrefløj, for hvem det ifølge FE's SikNyt indimellem lykkedes at dreje og kontrollere foreningens aktiviteter i ensidig retning.⁴⁰ At fredsforeninger delte kontorer, sekretariatsfunktioner eller postboks med Samarbejdskomitéen eller DKP blev af PET vurderet som et tegn på infiltrationsforsøg.⁴¹ Dette bragte blandt andet Kvinder for Fred og FN-forbundet i fokus.⁴² PET antog, at DKP gennem sine kadre havde stor indflydelse på Samarbejdskomitéens nye organisationsdannelse Landskampagnen Stop Atomraketterne (LSA) fra 1982.⁴³ PET bemærkede endvidere, at LSA først havde sit sekretariat på Samarbejdskomitéens adresse, men kort efter flyttede det til AmK's og Militær- og Nægterforeningens adresse i Thorsgade. PET antog, at det var for at få LSA til at fremstå som forankret i de gamle danske fredsforeninger.⁴⁴ Nære kontakter til, hvad der blev vurderet som østblokstyrede internationale foreninger, gav risiko for, at østlandene kunne få indflydelse på den politiske dagorden og på foreningernes kampagnestrategier. Sådanne forhold gjorde, at ifølge PET var både Nej til Atomvåben, Den Internationale Liga for Fred og Frihed og Kvinder for Fred stærkt påvirkelige, selvom de i begyndelsen af 1980'erne tog afstand fra Samarbejdskomitéens ensidige kritik af den vestlige oprustning. Ligaen havde siden 1979 deltaget i kritik mod våbenkapløbet vendt både mod Øst og Vest og været medlem af Samarbejdskomitéen, men havde meldt sig ud i november 1981. FE og PET anså det især for muligt, at disse blev påvirket af kontakter med organisationen Women's International Democratic Federation (WIDF).⁴⁵

Samarbejde med World Federation of Democratic Youth (WFDY) og flere årtiers kontakter med de officielle østtyske og sovjetiske ungdomsbevægelser, Freie Deutsche Jugend og Komsomol havde, som beskrevet i kapitel 15, vakt PET's interesse for Dansk Ungdoms Fællesråd (DUF). PET mente, at østlandene gennem 1980'erne fortsat søgte at infiltrere og påvirke DUF, som i perioden havde over 50 foreninger som kollektive medlemmer.⁴⁶ Formålet synes at være på forskellige måder at få DUF til at inddrage et stort antal danske unge i politiske aktiviteter, som blev kontrolleret af østlandene. DUF var ek-

³⁹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 130.

⁴⁰ SikNyt nr. 2, 1981, FE's arkiver.

⁴¹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 141, 181, 130 og 182.

⁴² PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 182.

⁴³ DKP, Sekretariatsmøde 25. marts 1983, ABA, 921, kasse 135: Sekretariatsprotokol april 1980-april 1987.

⁴⁴ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 130.

⁴⁵ SikNyt nr. 2/1981, FE's arkiver; PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 144 og 245. WIDF var en sovjetisk styret organisation, der var blevet oprettet lige efter 2. verdenskrig, jf. kap. 15.

⁴⁶ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 179, 137 og 179.

sempelvis drivende kraft bag organiseringen og afholdelse af „Den 2. Østersøkonference“ i februar-marts 1981 på Bornholm, hvor WFDY også var repræsenteret. WFDY var ifølge PET et rent kommunistisk dækforetagende, mens DUF repræsenterede organisationer med flere politiske holdninger. Det var dog PET's vurdering, at venstrefløjens i DUF i ret høj grad satte dagordenen.⁴⁷ PET havde opfanget, at Moskva gennem DKU fik lagt pres på DUF for at tre ting skulle med i programmet for Østersøkonferencen: „Fred og Sikkerhed, Kampen for Nedrustning og Hovedretningslinjer for ungdommens aktiviteter i Østersølandene.“ Disse punkter skulle fremføres af enten DUF eller af repræsentanter fra World Federation of Democratic Youth (WFDY) – ikke af DKP.⁴⁸ DKU inddrog på samme vis DUF i forberedelserne til den store ungdomsfestival i Moskva, der blev afholdt i sommeren 1985. Temaerne på festivalen viste ifølge PET med al tydelighed, at arrangementet var led i de sovjetiske kampagner mod NATO.⁴⁹

Et særligt problem udgjorde efter PET's opfattelse den såkaldte „indflydelsesagent“, som var en person, der blev fundet på grundlag af den pågældendes kritiske indstilling til eget samfundssystem og som kunne bruges som kontrolleret informationsspreder i vestlige samfund til gavn for østlandene. Sådanne agenter blev fundet gennem kontakter til de legale residenturer, især presse- kultur- og handelsattachéer, såvel som gennem de som journalister slørede medarbejdere ved østlandenes tjenester.⁵⁰ Ifølge PET var det ideologiske motiver, der drev danske journalister til ukritisk at gengive østlandenes synspunkter eller pressestof. Oftest fremlagde de positiv omtale af eller gengav „fredsargumenter“ fra et østland, hvis repræsentanter i Danmark de havde opnået et nært forhold til.⁵¹ PET noterede sig til tider også udgivelser, der kom fra den organiserede fredsforskning, som efter de danske efterretningstjenesters opfattelse i det store og hele rettede ensidig fokus på NATO-landenes militære opbud.⁵² De ifølge PET ensidige udgivelser vurderedes at kunne få effekt på debatklimaet i Danmark, og medier i østlandene gjorde flittigt brug af de danske akademikers udgivelser i deres egen argumentation.⁵³ Også journalisten Jørgen Dragsdahl var i PET's søgelys i kraft af sine nære kontakter til østblokkens pressefolk såvel i Danmark som i Sovjetunionen og sin rolle som meningsdanner.⁵⁴ FE omtalte specielt en artikelse-rie redigeret af Jørgen Dragsdahl i Information gennem januar 1979 som vild-

⁴⁷ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 235a og dokument nr. 185.

⁴⁸ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 185.

⁴⁹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 179.

⁵⁰ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 141.

⁵¹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 173, 130 og 183.

⁵² Siknyt 2/1981, FE's arkiver.

⁵³ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 130.

⁵⁴ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 149 og 170. Der henvises i øvrigt til DIIS-interview med Jørgen Dragsdahl, 29. oktober 2004.

ledende, idet „den tog udgangspunkt i falske dokumenter“, og „formålet var at mistænkeliggøre amerikanerne hos deres allierede“. ⁵⁵ Rimeligheden i at skærpe opsynet med meningsdannere i 1980'erne beskrev PET således: „det arbejde, de udfører, forekommer ikke altid at have stor opbakning, men man skal nok passe på ikke at lukke øjnene for muligheden, da en bestemt holdning via disse kanaler hurtigt kan ændre befolkningens indstilling.“ ⁵⁶ Alt i alt vurderede de danske efterretningstjenester forskellige „indflydelsesaktioner“ som udtryk for „bevidst vildledning af den danske befolkning“ med den hensigt at „skabe mistillid til NATO, dansk forsvar og forsvarsviljen“. ⁵⁷

PET opholdt sig i en rapport fra 1981 ved Samarbejdskomitéens pjece „Danmark nyt bombemål og krigsskueplads i en atomkrig“. Pjecens forside viste et jamrende Danmark bundet til en NATO-raket, som var ved at blive antændt. Pjecens undertitel var „Forsvarsplan 1981-85.“ Teksten gik på, at USA og den danske forsvarskommando forlangte øgede militærudgifter, nye NATO-depoter i Danmark, forberedelse til spærring af Øresund, Storebælt og Lillebælt, amerikanske tropper med atomvåben til Danmark.“ PET antog, at pjecen var led i en skræmmekampagne igangsat af DKP i 1980 og rettet mod NATO-aftalen om forstærkning af de allieredes forsvarsberedskab fra 1978. Partiets slogan var, at „fred“ i NATO's sprogbrug nu var blevet til „krise“, hvilket udvandede den danske basereservation i fredstid og øgede risikoen for at gøre Danmark til bombemål. Samme argumentation blev anvendt af DKP'eren Ingmar Wagner, da han ifølge PET på et åbent fredsmøde i 1981 forklarede, at Sovjetunionen måtte anse det for en „provokation, at Danmark i tilfælde af en såkaldt krisesituation lukkede de danske bælt og stræder for derigennem at lukke den sovjetiske flåde ude (...) I logisk følge heraf var Sovjetunionen nødsaget til at sikre sig gennemsejlingen gennem Danmark, hvorfor Danmark derfor på et tidligt tidspunkt i en krigssituation ville blive udslettet“. ⁵⁸

PET fulgte, hvorledes kampagnen „Danmark som bombemål“ udmøntede sig i fredsgrupper med tilknytning til Samarbejdskomitéen. Blandt andet blev der sendt en række breve til kommuner med oplysning om, at danske kommuner ved lov var blevet pålagt at anvise areal til massegrave i tilfælde af atomkrig. PET lokaliserede et initiativ til massegravkampagnen i Odense Fredskomiteé, der december 1980 til samtlige kommuner på Fyn havde udsendt breve, der rykkede for et svar på kommunernes politik på området. Brevene gav ifølge PET anledning til megen presseomtale, og Radio Fyn havde inter-

⁵⁵ SikNyt, januar kvartal 1979, FE's arkiver.

⁵⁶ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 141.

⁵⁷ SikNyt nr. 1/1986, FE's arkiver.

⁵⁸ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 186.

view med brevskriverne. DKU samt Kontaktnet Ikke-Vold havde, ifølge PET, atter massegravene på sit aktionsprogram for 1983-84. Historien var, at Danmark i den senere tid var blevet stadigt mere inddraget i USA's krigsplaner. Især planerne om fire danske støttepunkter for USA's atombombebærende fly samt eksistensen af en vigtig „NATO-førerbunker“ i Karup skabte øget risiko for, at Danmark blev mål for atomvåben.⁵⁹ Sådanne meget alarmerende påstande om den militære tilstedeværelses farlighed for befolkningen blev bemærket af FE flere gange i midten af 1980'erne. Også påstande om farlige vestlige atomvåbenstrategier og amerikanske 'førsteslagsstrategier, blev noteret.⁶⁰

En lignende medieaktion i 1986 og et sovjetisk propagandaangreb på dansk forsvarspolitik så ifølge FE ud til at være forbundne. En artikel fra det sovjetiske forsvarsministeriums blad „Røde Stjerne“, 15. oktober 1985, oversat til dansk af det sovjetiske pressebureau APN og kommenteret i dele af dansk presse, angav, at NATO var i færd med en massiv oprustning af Sønderjylland. DKP udgav samme dag en 32-siders pjece med titlen „FRØ AF UGRÆS – NATO-base Sønderjylland“. Pjecen manipulerede ifølge FE med oplysninger fra åbne kilder. Den fremstillede et billede af, at der i Sønderjylland var et kæmpeopbud af militær, og søgte at give læseren det indtryk, at de fleste installationer ikke var nationale, men NATO-baser, og at de var et led i NATO's aggressive politik. Samtidig søgte man at fremkalde angst og krigsfrygt ved at fortælle, at installationerne var atombombemål og i sig selv udgjorde en fare for befolkningen. Pjecen søgte også ifølge FE at skabe tvivl om, hvorvidt Danmark i fredstid kunne betegnes som a-våbenfrit, idet de besøgende allierede enheder „uden tvivl medbringer a-våben“.⁶¹

Af medieaktioner, der sigtede på at vække utryghed i befolkningen om NATO's politik, omtalte PET DKU's teaterhappening opført på gymnasier og højere læreranstalter, som skulle vise USA som den angrebslystne og Sovjetunionen som den fredselkende part.⁶² FE hæftede sig ved medieaktionen i 1979 på NATO-alliancens 30-årsdag, hvor en gruppe aktivister fremviste videofilmen „Fem dage for Freden“, der byggede på teatergruppen Solvognens gadeteater fra 1973 i forbindelse med NATO's ministerrådsmøde i København. Filmen viste en fingeret militær indsættelse over for anti-NATO-demonstrationer. FE omtalte en „psykologisk gyser-effekt“ i filmen, der bestod i at „manden med léen“ glimtvis viste sig. Filmen sluttede med, at en finger knipses til NATO-stjernen, som sættes i så voldsom rotation, at den til sidst splintres.⁶³ Tilsvarende skulle brevaktioner skabe uro om NATO's hensigter i be-

⁵⁹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 144.

⁶⁰ SikNyt nr. 4, 1983, SikNyt nr. 1, FE's arkiver.

⁶¹ SikNyt nr. 1 1986, FE's arkiver.

⁶² PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 141.

⁶³ SikNyt juni/oktober kvartal 1979, FE's arkiver.

folkningen og opnå pressedækning. Eksempelvis fabrikerede DKU i Holbæk 17. september 1981 skrivelser med Sjællandske Artilleriregiment som afsender. Skrivelsen anmodede beboerne om at stille et kollegium til rådighed for indkvartering af de allierede styrker i perioden 26. september – 2. oktober 1981 (i forbindelse med NATO-øvelsen Amber Express). Kort efter afsendte DKU aflysningsbreve, som ikke var underskrevet.⁶⁴ FE gav lignende eksempler på falske breve angående boligbeslaglæggelse med henvisning til NATO-øvelser.⁶⁵

Fredspædagogikken, i Danmark fremført af både Lærere for Fred og Journalister for Fred, var ifølge PET også en indflydelsesaktion, idet målet var at rette fokus på „oprustningsvanvidet“ fra NATO. Eksempelvis udsendte Lærere for Fred i september 1983 et 23 sideres hæfte „Forslag til Fredsundervisning“ til ca. 1100 skoler over hele landet, lærerforeninger, UNESCO, UNICEF, Mellemløst Samvirke, Skole og Samfund, LOE, Skoleelever for Fred, SID samt til andre landsdækkende fredsorganisationer. Hæftet indeholdt anvisninger på, hvorledes der kan laves teaterstykker, tegninger om krig, postkort og anbefalinger af visse billeder fra fredsmarcher og demonstrationer.⁶⁶ Ifølge PET havde DKU i 1980 udsendt et idékatalog om fredsarbejdet til landets skoler.⁶⁷ Gennem 1980 opstartede elevgrupper i folkeskolen foreninger under navnet Børn for Fred, som organiserede underskriftsindsamlinger mod raketopstillingen. Også kædebrev for fred og nedrustning cirkulerede i folkeskolen.⁶⁸

Det var efter PET's og FE's vurdering et ønske om at vise befolkningens frygt, der lå bag udformningen af underskriftsindsamlinger, annoncekampagner og spørgeundersøgelser, som fredsgrupperne i tilknytning til Samarbejdskomitéen satte i gang fra 1980.⁶⁹ Om den faglige fredsgruppe Danske læger mod Kernevåben skrev PET, at den anvendte fredsappeller på vegne af den danske lægestand og offentliggjorde undersøgelser om krigsangst, eksempelvis i Ugeskrift for læger 148/12 17. marts 1986, om resultatet, at 82% af skoleelever i København udtrykte bekymring for krig med kernevåben.⁷⁰ Formålet med kampagnerne var at give indtryk af udbredt uro i befolkningen hvilket lagde pres på de danske beslutningstagere. Kampagnerne for atomfri zoner skulle give indtryk af enorme folkemassers skepsis over for NATO. De store internationale fredsmarcher først i 1981 fremførte temaet, og siden gjorde påskemarcherne det i 1984 og 1985.⁷¹

⁶⁴ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 141.

⁶⁵ SikNyt nr. 4/1983, SikNyt nr. 3/1985, FE's arkiver.

⁶⁶ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 257 og 130.

⁶⁷ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 130.

⁶⁸ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 173.

⁶⁹ SikNyt nr. 2/1981, FE's arkiver; PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 181.

⁷⁰ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 130.

⁷¹ SikNyt nr. 3, 1982, SikNyt nr. 1, 1985, FE's arkiver; PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 173.

Vurderingen af påvirkningens gennemslagskraft

Østblokkens egne vurderinger

I de socialistiske landes ledelser herskede der tilsyneladende stor tiltro til, at fredsbevægelsen i Vesteuropa havde betydelig og voksende indflydelse.⁷² På møder mellem ledende politikere i Warszawapagten bekræftede særligt sovjetiske og østtyske repræsentanter hinanden i fredsbevægelsens betydning, samt at dette var forbundet med en stigende forståelse for de socialistiske udenrigspolitiske synspunkter.⁷³ Opfattelsen af egen og de vestlige partners overbevisningskraft kom blandt andet til udtryk i en samtale mellem Hermann Axen fra SED og DKP-formand Jørgen Jensen i 1980: „Det socialistiske statsfællesskab er igen i den politisk-diplomatisk offensiv. Det viser sig ved, at imperialismen ikke bare kan skrue den kolde krig tilbage, fordi balancen i dag er helt anderledes. Konfrontationskursen vil lide skibbrud. De faktorer, der frembragte afspændingen, eksisterer fortsat. I Vesteuropa findes en ægte frygt for Carters politik. Folk indser nu lettere, at der udgår en fare fra NATO's raketbeslutning, særlig for et atomart modangreb på Vesteuropa.“⁷⁴

Den generelt optimistiske vurdering af den vesteuropæiske fredsbevægelse afspejlede sig i analyser af situationen i Danmark og Norden.⁷⁵ Hvorvidt freds-sagens medvind i Danmark også var udtryk for, at danskerne sympatiserede med de socialistiske landes udenrigspolitiske mål, var efter disse opfattelser imidlertid ikke klart. Også i øst fulgte man med i meningsmålingerne i Vesten, selv om man tog sine ideologiske forbehold mod dem, idet de fik betegnelsen „tvivlsom imperialistisk meningsforskning“. Dette citat stammer fra en undersøgelse af fredsbevægelsen i Danmark i 1981 fra „Nordeuropastudien“, tidsskriftet for DDR's forskningsinstitution for nordiske studier,

⁷² „Vypiska is politottjota posolstva SSSR v Norvegii sa 1981 god. Vnutripolititjeskoje polosjenije“ [Sammendrag af politisk rapport fra USSR's ambassade i Norge for året 1981. Indenrigspolitiske forhold] MID, 22. januar 1982, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, f. R-1019, ap. 4, d. 243, l. 39-40; „O positsii Danii po probleme sosdaniija besjadernoj sony na severe Jevropy. Spravka.“ [Om Danmarks holdning til dannelsen af en atomvåbenfri zone“, indberetning fra den sovjetiske ambassade i Danmark til MID's skandinaviske afdeling, 22. december 1983, AVP RF f. 85, op. 73, p. 100, d. 12, l. 102; „Ob odnosjenii saintersovannykh stran k predlosjeniju Sjvetsii o sosdanii sony, svobodnoj ot jadernogo orusjija polja boja“ [Om forholdet til lande, som er interesserede i det svenske forslag om oprettelsen af en zone fri for taktiske atomvåben på kampladsen] notat fra Sovjetunionens udenrigsministerium, MID, 17. april 1985, Rahvusarhiivi Riigiarhiivisakond, f. R-1970, op.1, l.125;

⁷³ Se for eksempel: SAPMO, Barch: DY 30/IV 2/2.035 „Referat des Genossen H. Axen . Beratung der kommunistischen und Arbeiterparteien sozialistischer Länder, 2. und 4. November 1981 in Moskau“. 3.11.1981; Michael Ploetz, *Wie die Sowjetunion den Kalten Krieg verlor*, 2000, s. 240.

⁷⁴ SAPMO/Barch: DY 30/IV B 2/20/177: „Vermerk über ein Gespräch zwischen Hermann Axen, Mitglied des Politbüros und Sekretär des ZK der SED, und Jørgen Jensen, Vorsitzender der Kommunistischen Partei Dänemarks, am. 7.1980“. 29.7.1980.

⁷⁵ SAPMO/Barch: DY 30/IV 2/2.115/22: „Information für das Politbüro des ZK. Betrifft: Als Arbeitsmaterial wird die von der Aussenpolitischen Kommission beim Politbüro ausarbeitete und beratene „Konzeption für die Gestaltung der Beziehungen zwischen der DDR und den Staaten Nordeuropas 1981 bis 1985“ übergeben.“ 23.9.1981.

Sektor Nordeuropa-Wissenschaften på Universitetet i Greifswald, der var DDR-statens skandinaviske tænketank. På baggrund af Gallup-målinger kom studiet frem til det resultat, at den voksende protest mod NATO's oprustning ikke var båret af en indsigt i NATO's „aggressive imperialistiske væsen“. Følgelig skulle fredsbevægelsens opsving ikke betragtes som folkets krav om udtræden af NATO, men derimod som et ønske om at påvirke NATO's politiske linje.⁷⁶

Erkendelse af, at fredsbevægelsen og afspændingstankens vækst ikke nødvendigvis var kombineret med større forståelse for de socialistiske lande, end-sige en fornægtelse af NATO fremgik også af et centralt policy-dokument fra SED's politbureau, der i 1986 fastslog, at:

„De imperialistiske hovedmagters bestræbelser stemmer overens med de indenrigspolitiske højretendenser, der kommer til udfoldelse som en reaktion på skærpelsen af imperialismens tiltagende krise. Dette kommer til udtryk i en tiltagende antikommunisme og antisovjetisme, der har en uoverskuelig indflydelse på brede lag i befolkningen [i de nordiske lande]“. Samtidig fremhævede SED de kommunistiske landes voksende indflydelse: „I første halvdel af 80'erne konsolideredes forholdet mellem de skandinaviske lande og DDR på trods af den tilspidsede internationale situation. Det socialistiske statsfællesskab har vundet voksende indflydelse i Nord-europa“.⁷⁷

At man nok mente, at det gik ganske godt i påvirkningsarbejdet, men at succesen alligevel havde visse begrænsninger, afspejledes i rapporter om den danske fredsbevægelse fra den østtyske ambassade i starten af 1980'erne. Med hensyn til gennemslagskraften over for fredsbevægelsen vovede DDR-ambassaden sjældent direkte vurderinger. De arrangementer og aktiviteter, som fredsbevægelsen stod for, som demonstrationer, underskriftsindsamlinger, fredsløb, fredsuger, fremstår som egne initiativer, ikke som østlige.⁷⁸ Billedet, ambassaden tegnede, var således en dansk bølge, som man fra ambassaden så på med velvilje og prøvede at ride med på. Vurderingerne af gennemslagskraften tog derfor snarere udgangspunkt i, hvorvidt de proøstlige kræfter formåede at sætte dagsordenen i den danske fredsbevægelse. Med forbehold for splittelsestendenserne i denne bevægelse var ambassadens indtryk generelt optimistisk, idet man med tilfredshed konstaterede, at Samarbejdskomitéen

⁷⁶ Mignon Schwenke, „Der Kampf der dänischen Friedensbewegung für die Fortsetzung des Entspannungsprozesses“. *Nordeuropastudien*, nr. 15, s. 19-20.

⁷⁷ SAPMO/Barch: DY30/IV 2.2.15/27. „Vorlage für die Aussenpolitische Kommission beim Politbüro des ZK der SED. Betreff: Konzeption für die Gestaltung der Beziehungen der DDR zu den Staaten Nordeuropas 1986-1990“. 8.11.1986.

⁷⁸ Eksempelvis: BA/Hoppegarten: DZ9/Vorl./1637: „Information zur aktuellen Situation in der dänischen Friedensbewegung“. 3.11.1981.

havde en dominerende røst.⁷⁹ Den positive tone stod dog ikke alene. Således skrev DDR's ambassadør Norbert Jaeschke i 1986 hjem efter en samtale med DKP's formand Jørgen Jensen vedrørende kommunisternes muligheder for at påvirke den danske udenrigspolitiske linje: „Samlet set vurderede han (Jørgen Jensen) dog, at det kommunistiske partis muligheder er begrænsede“.⁸⁰

De danske kommunisters og østorienterede fredskredses påvirkning af Socialdemokratiet var set fra DDR et af lyspunkterne. Her anså man, at den brede fredsbevægelse fik Socialdemokratiet til at indtage mere NATO-skeptiske holdninger.⁸¹ Fornemmelsen af et pres nedefra på de vestlige socialdemokratier var efter østtyskernes opfattelse en generel vesteuropæisk tendens.⁸² Bag denne tolkning anedes den klassiske kommunistiske tolkning af højrekræfterne i de socialdemokratiske ledelser, der stod i et objektivi- mod-sætningsforhold til deres eget folkelige og klasse-mæssige grundlag.

Den sovjetiske ambassade var mere villig end deres DDR-kolleger til at tilskrive sig selv noget af æren for den danske politik. Således rapporterede ambassaden i 1983 hjem til Moskva: „I 1983 har sovjetstatens udenrigspolitiske kurs fortsat øvet indflydelse på udformningen af Danmarks stilling til de vigtigste internationale problemer (...) Samtidig med, at den danske politik har bevaret sin tvetydighed (...) , er den begyndt i noget mindre grad at blive bestemt af landets medlemskab af NATO og EF og af landets tilhørsforhold til gruppen af højtudviklede kapitalistiske lande i Vesteuropa. En stadig større rolle i udformningen af politikken har synspunkterne hos det „udenrigspolitiske flertal“ i folketinget og følgelig hos det flertal af vælgerne, der står bag dette flertal, spillet. Ud over den direkte indflydelse på regeringens holdning har den sovjetiske udenrigspolitiske kurs øvet en overordentlig stærk indflydelse på det officielle Københavns linje i internationale spørgsmål formidlet gennem Socialdemokratiet og de socialistiske partier, der i løbet af 1983 som helhed har demonstreret en realistisk og ofte ganske velovervejede opfattelse af de grundlæggende problemer med at bevare freden og styrke sikkerheden. (...) Uden at den i det forløbne år har undergået væsentlige ændringer, har Danmarks udenrigspolitiske kurs alligevel i betydelig grad udviklet sig på bag-

⁷⁹ Eksempelvis: BA/Hoppegarten: DZ9/Vorl./1637: „Vermerk über ein Gespräch des Gen. Oelzner mit dem Vorsitzenden des Dänischen Komitees für Frieden und Sicherheit, Villum Hansen und dem Vorstandsmitglied des Komitees, Anker Schjerning (verantwortliches Mitglied des Sekretariats der KPDä für Friedensarbeit am 11.3.1981.) „ 12.2.1981.

DZ9/Vorl./2332: „Zur Aktuellen Situation in der dänischen Friedensbewegung“. 18.10.1982.

⁸⁰ SAPMO/Barch: DY30/Vorl.SED/40756: „Vermerk über ein Gespräch des Botschafters Norbert Jaeschke mit dem Vorsitzenden der KP Dänemarks, Genossen Jørgen Jensen am 2.4.1986“. 3.4.1986.

⁸¹ SAPMO/Barch: DZ9/Vorl./ 2332: „Zu aktuellen Aspekten der dänischen Friedensbewegung (Fortschreibung)“. 19.2.1982.

⁸² SAPMO/Barch: DY30/IV 2/2.035/3: „Problemkatalog für die Arbeit der Analysegruppe der APK“. 5.11.1984.

grund af de danske politikeres voksende erkendelse af den nuværende situation i Europa og i verden, under påvirkning af de sovjetiske initiativer“.⁸³

De sovjetiske repræsentanter i Danmark mente „at venstrefløjen og de radikale i langt højere grad end før 1979 deler elementer i vores udenrigspolitiske holdninger“, og at de „efterhånden som det anti-militaristiske flertal i folketinget er blevet styrket – stadig tydeligere understreger USA’s ansvar for den tiltagende spænding og tilskriver os betydeligt mindre negativt, ligesom de deler mange elementer i vores udenrigspolitiske holdninger. (...) Samtidig er de borgerlige regeringspartier, der tidligere uforbeholdent støttede den amerikanske politik og anklagede USSR for at være skyld i alle internationale komplikationer, nu tilfredse, hvis de kan dreje diskussionen i retning af parternes ’lige ansvarlighed’. I enkelte tilfælde begynder de endda at hælde til vores opfattelse og at fremsætte synspunkter, der ligger ret tæt på det antimilitaristiske folketingsflertals linje“. Ambassaden tilføjede dog, at påvirkningen ikke fik konsekvenser for dansk NATO-politik. „Højrekræfterne“ var nødt til at regne med de vælgere der var kritisk indstillede til NATO’s planer, mens venstrekræfterne måtte regne med, at størstedelen af vælgerne fortsat ikke så noget alternativ.“⁸⁴

Med hensyn til, om de socialistiske landes indflydelse rakte helt ind i regeringskredse, var østtyskerne fortsat forsigtige. DDR’s syn på denne sag var, at de danske regeringer i 1980’erne – om socialdemokratisk eller borgerligt ledet – foretog en balancegang mellem et folkeligt pres og et hensyn til NATO.

DDR-ambassaden vurderede i 1982 ret karakteristisk:

„Efter pres fra denne bevægelse er den danske regering tvunget til at afgive verbale indrømmelser til ideen om afsværgelse af atomvåben. I erkendelse af, at denne ide står i modsætning til NATO-doktrinen om „atomar afskrækelse“ forbliver den danske holdning, herunder den socialdemokratiske ledelses og regeringens, selvmodsigende og inkonsekvent“.⁸⁵

De sovjetiske forhåbninger til egne argumenters tiltrækningskraft i den danske befolkning var ganske store. Eksempelvis var vurderingen, at stort set alle

⁸³ „O reaktsii v Danii na sovetskije vnesjnepolititjeskije initsiativy. Spravka [Om reaktionerne i Danmark på sovjetiske udenrigspolitiske initiativer. Indberetning] fra den sovjetiske ambassade til det sovjetiske udenrigsministerium, 22. december 1983, AVP RF f. 85, op. 73, p. 100, d. 12, ll.113-14; Samme positive vurderinger kom til udtryk i officielle sovjetiske artikler om udenrigspolitik, eksempelvis i J. Denisov, „60 let otnosjenij mesjdu SSSR i stranami Severnoj Jevropy“ [60 års forbindelser mellem USSR og Nordeuropa], *Mesjdunarodnaja Sjsn*, nr. 6, 1984, s. 30-39.

⁸⁴ „Nekotoryje soobrasjenija o vosmošnjom rasvitii politiko-propagandistskogo obespetjenija sovet-skikh vnesjnepolititjeskikh initsiativ“ [Nogle overvejelser om en mulig udvikling af de politisk-propagandistiske aspekter af de sovjetiske udenrigspolitiske initiativer] indberetning af S. Sjsjkin og referent S. Rjabkov ved den sovjetiske ambassade i København, 19. juni 1986, AVP RF f. 85, op.76, p.107, d. 10, ll. 140-141.

⁸⁵ BA/Hoppgarten: DZ9/Vorl. 2332: „Zur aktuellen Situation in der dänischen Friedensbewegung (Fortschreibung).“ 19.7.1982.

politiske retninger i Danmark fra kommunister over socialdemokrater var interesserede i en atomfri zone. Man understregede i autoritative tidsskrifter, at borgerne i Skandinavien havde indflydelse på deres parlamenters og regeringers beslutninger. „Nu er der ikke et eneste politisk parti eller en eneste regering, der kan ignorere den stærke bevægelse for en atomfri zone“, hed det i 1983.⁸⁶

DDR og Sovjetunionen havde sammenfaldende vurderinger af danskernes interesse i nedrustning og afspænding.⁸⁷ Som tidligere nævnt mente man dog ikke, at der var nogen realpolitisk substans eller konsekvens i de velmenende holdninger. En østtysk diplomat konstaterede, at der var en voksende „fornuft“ og „realisme“ – ensbetydende med sammenfald med ideer fra de socialistiske lande – i brede kredse, men det skulle ikke lede til den fejltolkning, at det danske bourgeoisie havde „opgivet sit ønske om at bidrage til kampen mod socialismen“.⁸⁸ Over for det danske samfunds principielle modtagelighed på afspændingsområdet stod, at hovedparten af dansk presse og politiske liv var negativt indstillet over for Warszawapagten og kommunismen, hvilket disse kredse brugte i den offentlige debat. Det kom blandt andet til udtryk i samtaler mellem Samarbejdskomiteens og DKP's Anker Schjerning og det østtyske fredsråd, hvor danskeren gjorde opmærksom på at regeringen afskrev Samarbejdskomitéens kritik som kommunistisk propaganda.⁸⁹ I samme tone indberettede den østtyske attaché Thomas Georgi, at da den danske presse var styret af Socialdemokratiet, havde fredsbevægelsen begrænsede muligheder.⁹⁰

Det var imidlertid ikke kun deres politiske modstandere i Danmark, som de socialistiske lande kunne takke for, at de havde vanskeligheder med at trænge igennem med deres budskaber. Den selvretfærdige og noget fremmedartede stil østlandene førte sig frem med, virkede i sig selv hæmmende for modtagelsen af budskaberne. Det fremgik tydeligt af et brev, en gruppe af danske fredsaktivister i 1988 sendte til DDR's Fredsråd. Brevet var ment som en konstruktiv kritik, der skulle hjælpe østtyskerne videre i deres arbejde med de danske meningsfæller. De danske fredsforkæmpere erklærede, at de selvfølgelig var kede af den vestlige sensationslystne presse. Trods deres afstandta-

⁸⁶ N. Nejland, „Severnaja Jevropa: Borba sa besjadernuju sonu“ [Nordeuropa: Kampen for en atomvåbenfri zone] *Mesjdunarodnaja Sjsn* nr. 5, 1983, s. 120; se endvidere V. Dmitrijev, „Borba sa besjadernuju sonu na Severe Jevropy“ [Kampen for en atomvåbenfri zone i Nordeuropa] *Mesjdunarodnaja Sjsn* nr. 6, 1986, s. 126; N.E. Bystrova, *SSSR i problema sosdanija besjadernyhk son v Jevrope (Seredina 50-x – konets 80-x godov)* [USSR og problemet med oprettelsen af atomvåbenfri zoner i Europa (fra midten af 50'erne til slutningen af 80'erne)] 1995, s. 112, 117.

⁸⁷ SAPMO/Barch: DY13/3036: „Massnahmen zur Weiterentwicklung der Freundschaftsbewegung in Dänemark 1983-1985“. 15.6.1983.

⁸⁸ SAPMO/Barch: DY30/Vorl.SED/33840: „Rechenschaftsbericht der GO der SED der Botschaft Kopenhagen auf der Berichtswahlversammlung am 7.12.1985“. 9.12.1985.

⁸⁹ BA/Hoppegarten: DZ9/304.1638. „Aktennotiz über ein Gespräch mit Anker Schjerning, dänisches Komitee für Frieden und Sicherheit, am 3.2.1979“. 3.3.1979.

⁹⁰ BA/Hoppegarten: DZ9/Vorl./1637: „Information zur aktuellen Situation in der dänischen Friedensbewegung“. 3.11.1981.

gen til den vestlige presse, rettede de imidlertid en ganske hård kritik mod de tryksager, de modtog fra DDR:

„Man ser desværre ofte i fredsbevægelsen i Danmark, at de mange publikationer, som vi hyppigt modtager fra DDR (Panorama DDR) om fredsspørgsmål, om DDR's udvikling osv. ligger ulæste i store bunker. Eller vi oplever, at fredsfolk i Danmark stønner: „Åh nej, nu igen!“ „

De danske fredsfolk fremførte ganske rammende, at DDR-brochurerne var selvhævdende, idet DDR og de socialistiske lande fremstilledes som ufejlbarlige, og idet sproget var fremmedgørende, for eksempel ved gentagelse på gentagelse af titler på statsmænd, der fremførte klicheprægede selvfølgeligheder.⁹¹ Denne stil, som „generalsekretæren for Tysklands Socialistiske Enhedspartis centralkomite og formanden for DDR's statsråd Erich Honecker går ind for fred, generalsekretæren for Tysklands Socialistiske Enhedspartis centralkomite og formanden for DDR's statsråd Erich Honecker erklærer sin tilslutning til fredelig sameksistens“, var måske gangbar i den statskontrollerede DDR-presse, men kunne virke trættende på en kritisk offentlighed. Den fornemmelse blev ifølge de danske fredsforkæmpere kun bestyrket af, at propagandaens slogans ikke blev fulgt op af analyser – eller holdbare argumenter med andre ord.⁹²

Også de loyale kammerater fra DKP kom med råd om, hvordan østlandene kunne tage sig bedre ud i Danmark. Således forklarede medlem af DKP's forretningsudvalg Ingmar Wagner i 1979, at formanden for Verdensfredsrådet Romesh Chandra ikke gjorde noget positivt indtryk i den nordiske fredsbevægelse.⁹³ DDR-ambassaden konstaterede også, at Chandras optræden var svært forenelig med ønsket om at inddrage forskellige grupper i Samarbejds-komitéen. På ikke-kommunisterne virkede det fremmedgørende, når Chandra titulerede dem med „kammerat“, der var den familiære tiltaleform inden for den kommunistiske bevægelse.⁹⁴ Verdensfredsrådets arbejde fik flere gange knubbede ord med på vejen fra såvel DDR som fra sovjetisk hold, der ikke fandt dets gennemslagskraft tilstrækkelig.⁹⁵ At man skulle overveje sin tilgang til danskerne, indskærpede partisekretæren på DDR-ambassaden

⁹¹ BA/Hoppegarten: DZ9/ 2924: Danske fredsaktivister til Eva Mallikh fra Friedensrat der DDR. 25.4.1988.

⁹² Sst.

⁹³ BA/Hoppegarten: DZ9/304.1638: „Bericht über ein Gespräch mit Anker Schjerning in Kopenhagen am 23.3.1979“. 28.3.1979.

⁹⁴ BA/Hoppegarten: DZ9/304.1638: „Friedensbewegung in Dänemark“. November 1979.

⁹⁵ SAPMO/Barch: DY30 IV 2/21/6: Information für das Sekretariat des ZK der SED. Betr. Konsultation zwischen dem sowjetischen Komitee zum Schutze des Friedens und dem Friedensrat der DDR am 9. Dezember 1980 in Moskau“. 12.12.1980.

SAPMO/Barch: DY30/Vorl.SED/32450: „Rede zur Konstituierung des Parteistabes am 15.12.1978“.

Bernd Petschick sine medlemmer i en tale i partigruppen på ambassaden i 1988: „Målet for vores propagandaarbejde er en reel og offensiv fremstilling af DDR, hvor udviklingsproblemerne ikke forties og ikke males „lyserøde“.“⁹⁶ Trods den ideologiske ballast eksisterede en bevidsthed om, at en pragmatisk tilgangsvinkel til danskerne var formålstjenlig.

En væsentlig forklaring på, at man fra østlig side generelt fastholdt et positivt syn på virkningerne af egen udenrigspolitik og propaganda, var succeskriterierne for arbejdet med Vesten. Tilpassede man målene for succes til det praktisk opnåelige, var det lettere at påvise resultater. I et bureaukratisk plan-system var dette en god måde at underbygge sin egen berettigelse på. Arbejdet med Vesten var forbundet med prestige som følge af den internationale klassekamps centrale ideologiske placering i det kommunistiske system. Desuden bød arbejdet med Vesten muligheden for at rejse til det kapitalistiske udland, et privilegium der ikke kom den brede befolkning til del. Der var derfor såvel gode politiske, institutionelle som politiske årsager til ikke at fremstille egen indsats som fiasko. Det kom blandt andet til udtryk i fremhævelsen af praktisk overkommelige mål, der i sig selv egentlig ikke fortalte noget om den politiske gennemslagskraft. Det var tilfældet, når den skandinaviske afdeling i Sovjetunionens udenrigsministerium fastslog, at „I den sidste tid er kontakterne med danske progressive samfundsorganisationer især med Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed blevet aktiveret“, eller når DDR's bondeparti proklamerede, at man udbyggede kontakterne med Det Radikale Venstre i Danmark.⁹⁷ Disse udsagn sagde ikke i sig selv noget om, at modtagerne ville abonnere på ens forklaringer eller politiske model, men kunne ikke desto mindre præsenteres som vigtige fremskridt for påvirkningsarbejdet.

En sovjetisk pamflet fra 1982 om de nordiske forhold blev indledt med en beskrivelse af Norden som et roligt hjørne, opstået ved et sammentræf af forskellige gunstige omstændigheder. Nordens historisk gode forhold til nabolande mod såvel Vest som Øst blev understreget, og NATO's og USA's planer om stationering af atomraketter i Europa fremstod som den faktor, som væltede balancen. De nordiske lande blev nu opfordret til at yde deres bidrag til styrkelsen af freden og sikkerheden. Sovjetunionen fremsatte et forslag som alternativ til dobbeltbeslutningen om opstilling af atomraketter i Vesteuropa, som gik ud på helt at begrænse og nedskære atomvåbnene og helt at befri Europa fra den slags våben. Det sovjetiske fredsønske og fredsvilje blev typisk illustreret gennem maksimalforslag, således også forslaget om indstilling af

⁹⁶ SAPMO/Barch: DY30/Vorl. SED/40511: „Protokoll zur Berichtsversammlung am 5.11.1988“.

⁹⁷ „Sovetsko-datskije otosjenija“ [De sovjetisk-danske relationer] Rapport (spravka) udarbejdet af MID's skandinaviske afdeling, 6. marts 1986, AVP RF f. 85, op. 76, p. 109, d. 10, ll. 1-3; SAPMO/Barch: DY60/4661: „Bericht über die Auslandstätigkeit der DBD im Jahre 1987 und Plan der Auslandsaktivitäten für 1988“.20.8.1987.

ikke blot alle former for afprøvning af kernevåben, men også yderligere produktion af disse våben samt reduktion af kernevåbenlagrene helt til deres fuldkomne afvikling.⁹⁸ Ideen med maksimalforslag var at fremsætte så omfattende og urealistisk et forslag, at modparten ikke ville kunne acceptere det. Modpartens afvisning af forslaget gav Sovjetunionen mulighed for at fremstille Vesten som årsag til sammenbruddet i forhandlingerne.

Samtidig betonedede man de venskabelige forbindelser til Norden, som også gav Sovjetunionen mulighed for at korrekse de nordiske landes adfærd. Som det blev formuleret: „En politik for udvikling af samarbejde med Sovjetunionen betragtes med rette i de nordiske lande som et vigtigt middel til opretholdelse af fred og ro i Norden“. „Dog må man sige, at det strider mod dette udtalte ønske, når Norge og andre nordiske NATO-lande slutter op om USA's grove forsøg på indblanding i Polens indre anliggender og på at øve pres på Polen og Sovjetunionen, hvilket kom til udtryk i erklæringen fra NATO's udenrigsministermøde 11. januar 1982. Denne erklæring viste på ny, at NATO udnyttes som et redskab til at påtvinge vesteuropæerne USA's vilje.“⁹⁹ Imageplejen blev i 1980'erne nedtonet i propagandaen, mens diskrediteringen af USA fik højere prioritet.

De danske efterretningstjenesters vurderinger

Ifølge PET og FE skabte det røre, som dobbeltbeslutningen fremkaldte, gode betingelser for østblokkens kampagner i Danmark.¹⁰⁰ I 1983 betegnede PET det som en succes for påvirkningen af dansk politik, at et flertal i folketinget var gået imod opstillingen af de 572 missiler, at der havde været omfattende demonstrationer, at en kampagne med breve til folketingsmedlemmer var endt med, at der nu var flertal i tinget for Norden som atomfri zone, og at der blev bevilliget penge til fredsforskning.¹⁰¹ Særligt med emnet Norden som atomfri zone var det også lykkedes at inddrage den danske fagbevægelse mere direkte i fredssagen.¹⁰² I 1984 skrev PET, at med fagbevægelsen sluttede brede kredse af socialdemokratiske vælgere op ude i landet, og at det var sket „ikke mindst på grund af DKP's utroligt effektive arbejde i fredsorganisationerne og i grupper udført af enkeltpersoner.“¹⁰³

⁹⁸ Anatolij Antonov, *Styrkelse af freden i Norden. Sovjetunionens synspunkt*, Pressebureauet Novosti's forlag, 1982, side 1-7; Forslag fremsat og vedtaget på SUKP's 26. kongres. Det internationalt forpligtende element var dog fraværende, forslaget blev således fremsat „gratis“ men havde alligevel en god symbolværdi. I *Hvorfra trues freden?*, Særnummer af „Fakta om Sovjetunionen“, Militærforlaget, USSR's forsvarsministerium, 1982, s. 52.

⁹⁹ Anatolij Antonov, *Styrkelse af freden i Norden. Sovjetunionens synspunkt*, Pressebureauet Novosti's forlag, Moskva 1982, s. 91.

¹⁰⁰ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 141 og 181.

¹⁰¹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 130.

¹⁰² PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 141.

¹⁰³ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 130.

Det var dog med i de danske efterretningstjenesters overvejelser, at den genklang, som fredspolitikken vakte i den danske befolkning, og som kom til udtryk i den landsdækkende organisationsdannelse og det kvantitative opbud ved fredsarrangementer og demonstrationer igennem 1980-1981 ikke nødvendigvis var udtryk for en udbredt og dybfølt sympati for østlandenes fredsforslag blandt danskerne: „Man har i modstanden mod atomoprustningen „dygtigt udnyttet medløbere af radikal og socialdemokratisk observans. For sidstnævnte grupperings vedkommende synes holdningen at være mere modbetonet end egentlig ideologisk funderet.“ I en sammenligning med begivenhederne i 1980 noterede PET sig i 1981 generelt ringere fremmøde til fredsarrangementer og -demonstrationer, hvor arrangørerne nu har tendens til at „lokke med fredsfester musik, dans og anden underholdning.“¹⁰⁴ Ifølge PET fortsatte tendensen med lavere antal deltagere i demonstrationer og fredsarrangementer efter 1983. De mere markante aktionsformer med blokader og fredsløje, f.eks. dem, som de førømtalte basekomitéer udførte, havde svært ved at samle bredden i fredsbevægelserne. Men PET bemærkede, at effekten af disse aktioner ikke udeblev. Sagerne, som aktionerne rejste, fik indimellem god pressedækning, og initiativtagerne koordinerede pressekampanjer og aktioner med forespørgsler i folketinget, der satte fokus på NATO's oprustning i Danmark. Gennemslagskraften bestod således i, at bestemte spørgsmål satte præg på den sikkerhedspolitiske debat og skyggede for andre.¹⁰⁵

PET så også en stor effektivitet i DKU, som trods sin medlemstilbagegang ligesom DKP kompenserede ved en høj aktivitet og relativt stor indflydelse i det danske foreningsliv.¹⁰⁶ DKU'erne var nærmest allestedsnærværende i foreninger og organisationer, der arbejdede for internationalt solidaritetsarbejde og skabte derigennem fælles kampforum med ikke-kommunister.¹⁰⁷ Dette kunne blandt andet ses på deres aktioner med masseopbud i f.eks. El Salvador-temaet og i forbindelse med Rebildfesterne.¹⁰⁸ Den betydning, som PET tillagde DKU, bekræftes af forskningen. Fra midten af 1970'erne opnåede DKU at blive en dominerende politisk strømning i ungdomspolitiske foreninger og kom til at sætte sit præg på skolepolitikken, som i 1970'erne blev et politisk kampfelt. Landsorganisationen for Elever (LOE) havde i perioden 1975-1984 en DKU-domineret ledelse.¹⁰⁹ Senere gennem 1980'erne fik DKU'erne stor indflydelse i organisationer inden for uddannelsessystemet. DKU'erne var i høj grad med til at formidle Samarbejdskomitéens kampanjer, ikke mindst gennem de mange lokalgrupper af „Unge for Fred.“¹¹⁰

¹⁰⁴ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 141.

¹⁰⁵ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 182.

¹⁰⁶ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 130.

¹⁰⁷ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 177.

¹⁰⁸ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 141.

¹⁰⁹ Knud Holt Nielsen, „Da skoleeleverne blev fagligt organiseret“, *Arbejderhistorie* nr. 3, 2000, ss. 22-42.

¹¹⁰ Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 231.

Men såvel PET som FE så også tegn på svækkelse af østblokkens indflydelse i Danmark gennem Samarbejdskomitéen i samme årrække. Svækkelsen havde flere årsager. Gennem 1980 begyndte flere af de fredsforeninger, som var medlem af Samarbejdskomitéen, at betragte den som et kommunistisk dækforetagende. Det kom i første omgang af den i kritikernes øjne alt for vage kritik fra Samarbejdskomitéens side af Sovjetunionens indrykning i Afghanistan den 28. december 1979.¹¹¹ I anden omgang kritiserede brede kredse internt i fredsbevægelsen også Samarbejdskomitéens vage holdning til Sovjetunionens rolle i oprustningen, som kom til debat efter sagen med den sovjetiske ubåd i den svenske skærgård i oktober 1981. Ifølge PET var disse forhold med til at skabe en polarisering inden for den samlede fredsbevægelse. Efter interne stridigheder i de enkelte foreninger meldte Forsningsforbundet, Dansk Ungdoms Fællesråd og Aldrig mere krig sig ud af Samarbejdskomitéen i 1980. Den Internationale Liga for Fred og Frihed udmeldte sig i 1981.¹¹²

PET noteredes sig også, at et flertal i ledelsen for Nej til Atomvåben gradvist brød med Samarbejdskomitéen i årene 1981-1982. PET beskrev forløbet som en integreret del af en frontdannelse inden for den internationale fredsbevægelse: Fra 1981 tog en såkaldt alliancefri del af fredsbevægelsen med tilknytning til Vesteuropa i stigende grad afstand til den del af fredsbevægelsen, som efter disses mening „ensidigt lod sig bruge som redskab for Sovjetunionens udenrigspolitik.“ De alliancefri bebrejdede dem, at de kun samarbejdede med de af de østlige regimer oprettede og styrede nationale bevægelser og internationale organisationer. I stedet krævede de alliancefri uhindret meningsudveksling og opfordrede østlandenes folk til at tage kontakt med de uofficielle fredsbevægelser. Sovjetunionen reagerede ifølge PET's oplysninger hårdt på, hvad østlandene så som en dobbelt fare, nemlig splittelse af fredsbevægelserne i Vest og støtte til „afvigende bevægelser i Øst“. Fløjene afholdt hver sit massemøde i henholdsvis Vestberlin 9.-14. maj og i Prag 21.-26. juni. Den britiske fredsbevægelse END, som var en central organisation i den alliancefri fløj, stod for Berlinmødet, mens Verdensfredsrådet stod for Pragmødet. Opdelingen mellem en Berlinfløj og en Pragfløj iagttog PET også i Danmark. Nej til Atomvåben repræsenterede Berlinfløjen, og Samarbejdskomitéen Pragfløjen.¹¹³

Ifølge internationale vurderinger opstod en splittelse i de europæiske fredsbevægelser fra 1982. Det medvirkede til lavere tilslutning til fredsdemonstrationerne fra 1984 og i 1985 en stagnation i den kommunistiske fraktion i fredsbevægelsen.¹¹⁴ Ifølge samme vurderinger havde Gorbatsjov valgt at skære ned på det store pengeforbrug til organisationsnetværket omkring Verdens-

¹¹¹ SikNyt nr. 2/1981, FE's arkiver.

¹¹² PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 137; SikNyt nr. 3/1981, FE's arkiver.

¹¹³ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 173.

¹¹⁴ Materiale i PET.

fredsrådet, idet massekampagnerne ikke havde haft den ønskede effekt.¹¹⁵ Det var PET's indtryk, at anklagerne om en for stor østlig ballast i den del af fredsbevægelsen, som Samarbejdskomitéen tilhørte, tog til efter 1983. En af de ideologiske fiaskoer, som ramte de socialistiske lande, var forløbet af den store fredskongres, som Verdensfredsrådet formelt stod som arrangør af, og som blev afholdt i Bellacentret 15.-19. oktober 1986. Arrangørerne havde forventet op mod 10.000 deltagere. Der kom kun 2.000. Det lykkedes ikke østlandene at give indtryk af en politisk og folkelig bredde i kongressen, trods Lannungs bestræbelser på at afbalancere den østlige dominans. PET så den manglende opslutning som symptomatisk for den nedgang, den østligt dominerede del af fredsbevægelsen var havnet i. Moskvas formål med at afholde kongressen i Danmark var, som PET så det, dels at give den et demokratisk tilsnit, dels at påvise bred NATO-skepsis i Danmark, som på trods af medlemskab valgte at være værtsland. Alt dette skulle gerne have en afsmittende effekt ud over landets grænser.¹¹⁶ Den udbredte opfattelse i Vesten blev, at kongressen var styret fra Moskva, at Lannung var en sovjetisk maskot, og at kongressen blot havde ført til større afstandtagen til fredssagen i den danske befolkning.¹¹⁷

Det danske udenrigsministerium havde også anet den kontraproduktive effekt i kongressen. Det fremgår af udenrigsministeriets reaktioner på den kritik, som et konservativt medlem af Underhuset, Lord Chalfont, havde fremført om dansk eftergivenhed over for Moskva. Chalfont havde i den forbindelse opfordret til, at NATO-lande førte en fælles restriktiv politik over for østlandenes propagandafremstød, når de foregik på vestlig grund. Kritikken af Danmarks tilladelse af kongressen i Bellacentret havde affødt en debat i Parlamentet i London.¹¹⁸ Udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen fik optaget et læserbrev *The Times*, oktober 1986, der indeholdt følgende bemærkninger:

„Det giver sig selv, at den danske regering hverken deltager i eller støtter Verdensfredskongressen ... Som Lord Chalfont korrekt har bemærket, så har forberedelserne til kongressen vist afsløret Verdensfredskongressens sande ansigt... Adskillige danske politiske partier og organisationer, som normalt vil kunne findes som deltagere i fredsaktiviteter, har lidt efter lidt erkendt hvad der foregår, og har trukket sig ud ... Særlig forbudet mod at uofficielle organisationer fra Østeuropa så som Charta '77 kan deltage i kongressen har vist mange danskere, hvad der er kongressens virkelige intentioner. Hvis de danske myndigheder havde lyttet til Lord Chalfonts råd

¹¹⁵ Materiale i PET.

¹¹⁶ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 257.

¹¹⁷ Indberetninger fra Bonn, 20. og 22. oktober 1986 angående den vesttyske presses kommentarer, UM 5.E.95.a., samt det franske dagblad *Le Monde* 22. oktober 1986.

¹¹⁸ Indberetning fra den danske ambassade i London, 15. oktober 1986, UM.5.E.95.a.

og forsøgt, inden for lovens rammer, at kompromittere Verdensfredskongressen under forberedelserne, så ville venstrefløjten formentlig have gjort organisatorerne til martyrer ... Myter imødegås for mig at se bedst med fakta: Og jeg er ikke i tvivl om, at Verdensfredskongressen selv ville afsløre sit sande formål ... Jeg er overbevist om, at det åbne danske samfund er stærkt nok til at lade sådanne begivenheder finde sted. Det er formentlig den bedste måde, hvorpå vi kan vise vores befolkning, hvad der virkelig foregår.“

Det største problem for østlandene var ifølge PET den udeblevne tilslutning til kongressen fra Socialdemokratiet og fra socialdemokratisk dominerede fagforeninger i de vestlige lande, ligesom Socialistisk Internationale valgte ikke at lade sig repræsentere. PET skrev afsluttende: „Alt dette må have fået Moskva til at overveje Verdensfredsrådets fremtidige status. Man vil nok ikke endnu engang prøve at afholde en kongres i et vesteuropæisk land.¹¹⁹

Det forekom PET, at Gorbatjovs politik for glasnost og perestrojka og fremskridtene i Øst-Vestforhandlingerne, der kulminerede med INF-aftalen i 1987, tog en masse vind ud af sejlene på de organisationer og kanaler, som havde øvet indflydelse på opinionen i første halvdel af 1980'erne. Nu kunne de „ikke i så høj grad som tidligere udnytte frygten for atomkrig til at mobilisere tilhængere og holde dem i ånde ved aktive arrangementer som demonstrationer og lign.“, skrev PET i 1988.¹²⁰ I Danmark var deltagelsen, ifølge PET, på fredsmøder, konferencer, demonstrationer mod bl.a. NATO-skibe, påskemarch og menneskekæden på FN-dagen lav. Den eneste succes var, ifølge PET, Next Stop Nevada, som DKU stod bag. Den fik stor mediedækning og opnåede i modsætning til kongressen i oktober 1986 en bred politisk opbakning.¹²¹ Der hvor påvirkningen gennem hele perioden havde effekt var ifølge PET i det almindelige kontaktarbejde blandt danske politikere og pressefolk. I 1983 skrev PET, at kontakterne direkte „berørte danske samfundsinteresser såvel politisk, handelsmæssigt som i militært regi“¹²². Modtageligheden i disse miljøer vedblev ifølge PET at være høj i sidste halvdel af 1980'erne.¹²³

Opinionens modtagelighed for østlandenes kampagner

Der var i perioden en vis grobund for de temaer, som det var i østlandenes interesse at fremme i Danmark. Hvis man ser på spørgsmålet om styrkelse af det danske forsvar inden for NATO, som var del af den danske NATO-politik

¹¹⁹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 257.

¹²⁰ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 147.

¹²¹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 147.

¹²² PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 130.

¹²³ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 145, 129 og 147.

blandt kvinder end mænd. 54% var modstandere mod 23% tilhængere. Sammenlignet var de mandlige tilhængere 42% og modstanderne 48%.¹²⁷ Selv blandt NATO-tilhængere var 50% i 1983 imod opstillingen. Uviljen mod opstillingen havde hovedsagelig rod i opfattelsen af, at de sovjetiske raketter, der allerede var opstillet, ikke havde ændret afgørende på balancen i østblokkens favør og en vestlig modopstilling derfor var unødvendig.¹²⁸

Det var også frygten for våbenkapløb, der påvirkede danskernes holdning til Reagan. I 1984 var holdningen overvejende negativ. 2/3 ønskede ham udskiftet. Ikke overraskende var den kritiske indstilling størst hos venstreorienterede (81%), men den var også relativt høj blandt socialdemokrater. 73% af dette partis vælgere ønskede præsidenten udskiftet.¹²⁹ En undersøgelse fra 1985 viste, at 40% af danskerne var mod Reagans stjernekrigsprojekt, mens 38% var tilhængere.¹³⁰ Danskernes kritik af USA's raketter havde dog ingen direkte sammenhæng med den almindelige opfattelse af USA. I 1982 var 55% gennemgående positivt indstillede, mens 45% havde en negativ opfattelse. Samtidig havde kun 12% et positivt billede af Sovjetunionen, mens over 80% havde et negativt billede.¹³¹ Det lykkedes for Gorbatsjov at højne Sovjetunionens prestige. I 1987 var det positive image firedoblet i forhold til Bresjnev-perioden. USA havde – som følge af Reykjavik-mødet – dog også fået øget prestige, men kun med 10%.¹³²

Hvordan så danskerne på fredsbevægelserne, der voksede frem fra 1980? Gallupundersøgelser fra perioden afspejler, at ikke kun venstrefløjten, men også dele af den borgerlige fløj var positivt indstillet over for fredsbevægelserne. Trods det, at mange (45%) antog, at de var infiltreret af kommunister, mente kun 29%, at de af den grund arbejdede ensidigt til fordel for østlandene. Andelen af klare tilhængere af fredsbevægelser, der benægtede både infiltration og ensidighed i fredsbevægelsens raketmodstand var på 29%, mens 23% var skeptiske og mente, at fredsbevægelsen var både infiltreret og ensidig. Hele 48% havde ikke en klar holdning til spørgsmålet.¹³³ I juni 1983 vedtog et folketingsflertal i øvrigt, at civile værnepligtige, dvs. militærnægtere, kunne aftjene deres værnepligt i fredsbevægelser.

Danskernes uvilje mod oprustningen, frygt for atomvåbnene og en almindelig accept af fredsbevægelserne som et input i den offentlige debat trak imidlertid ikke i retning af større skepsis over for dansk NATO-medlemskab. I den politisk anspændte periode var tilslutningen til NATO usædvanlig høj.

¹²⁷ Ugens Gallup, 1983, artikel nr. 1 og artikel nr. 21.

¹²⁸ Ugens Gallup, artikel nr. 15.

¹²⁹ „Reagan ikke populær i Danmark“, Ugens Gallup, artikel nr. 4.

¹³⁰ „Uvilje mod amerikanske stjernekrigsvåben“, Ugens Gallup 1985 artikel nr. 8.

¹³¹ Resultater fra den internationale Gallupkæde. Europæernes indstilling til de to supermagter. Ugens Gallup 1982, artikel nr. 6.

¹³² Ugens Gallup 1987, artikel nr. 10; Ugens Gallup, „Tilslutning til NATO faldende“, artikel nr. 13.

¹³³ Et portræt af fredsbevægelsens tilhængere – og dens modstandere. Ugens Gallup, 1983, artikel nr. 22.

I 1983 udviste danskerne den største opslutning bag NATO-medlemskabet nogensinde (omkring 65%).¹³⁴

Sammenfattende vurdering

Når man fra østlig side og fra de danske efterretningstjenesters side skulle vurdere effekten af påvirkningspolitikken kunne flere hensyn indvirke på vurderingerne. Først og fremmest kunne man på begge sider have interesser i at fastslå en markant østlig påvirkningsindsats. Isoleret set kan østlige succesmeldinger fra eksempelvis den sovjetiske ambassade sammenholdt med de danske tjenesters henvisninger om omfattende kontakter mellem danske grupper og repræsentanter fra de socialistiske lande tegne et billede af en massiv påvirkning, uden at der er reel dækning for det.

I den forbindelse bør det erindres, at de danske tjenester og i særdeleshed PET netop havde til opgave at opklare og advare mod østlig infiltration. Denne grundlæggende funktion og fokus på konspirativ virksomhed fremmede et syn, hvor risiko stod i forgrunden. Når den østlige påvirkning indtog en særlig fremtrædende plads i efterretningsarbejdet, var det derfor ikke nødvendigvis udtryk for, at påvirkningen i det samlede politiske billede var markant, endsize dominerende, men blot at tjenesterne var opmærksomme på alt, hvad de tolkede som faresignaler. På lignende vis bør der i forhold til de østlige aktører tages det forbehold, at de naturligt var motiverede til at overdrive egen succes. Tager man højde for disse forbehold, viser de datidige aktørers vurderinger sig ofte at være særligt interessante på de punkter, hvor vurderingernes konklusioner ikke nødvendigvis understøttede afsenderens interesse eller var umiddelbart produkt af deres særlige opgaver. Dette gjorde sig eksempelvis gældende, når østtyskerne vurderede, at deres direkte indflydelse på pressen var ringe, hvorimod de vestlige eller anti-kommunistiske synspunkter var dominerende. Hvor nødig de end ville, måtte østtyskerne erkende egne begrænsninger. Udvekslingen af østtyske radio/tv produktioner var således af et omfang, der ikke kunne forklares som en propaganda-succes, særligt hvis den blev sammenholdt med mængden af vestlige dokumentations- og kulturprodukter, som danske medier indkøbte.

I forbindelse med det foreliggende kildemateriale er det væsentligt – om end banalt – at fastslå, at de østlige aktører ikke tegnede hele billedet. De var langt fra de eneste, der ønskede at præge politikken i Danmark. Her havde også vestlige statslige og private aktører naturligvis en finger med i spillet. Danskerne så ikke blot viljeløst til, mens udefra kommende kræfter formede dansk politik. Forskellige grupper forsøgte efter bedste evne at medvirke til at

¹³⁴ Ugens Gallup 1983, „større tilslutning til NATO end nogensinde“, artikel nr. 15.

forme de billeder, den danske befolkning havde af national og international politik.

Der kan ikke herske nogen tvivl om, at man fra de socialistiske landes side nærrede et ønske om at påvirke den danske offentlighed og politikere i en for disse regimer gunstig retning. Med hensyn til en række vigtige spørgsmål led denne politik dog overordnet set skibbrud. Herom taler de angivne Galluptal deres tydelige sprog. Den danske befolkning sluttede til trods for tidens sikkerhedspolitiske brydninger fortsat op omkring NATO, også selvom centrale tiltag som opstillingen af mellemdistanceraketter og stjernekrigsprojektet isoleret set mødte bred modstand.

Det havde været centralt for de socialistiske lande at tilbagevise „trusselsløgnen“ om, at Sovjetunionen udgjorde en militær fare for de vesteuropæiske lande. Trods en ihærdig indsats var frygten for Sovjetunionen og Warszawa-pagten stadig massivt til stede i Danmark. I den sammenhæng må det anses for væsentligt, at det ikke var lykkedes de socialistiske lande at monopolisere fredssagen til at være et ensidigt østligt projekt. De forsøgte i den sag at gennemføre den klassisk marxistisk-leninistiske kobling mellem socialisme og fred. Konkret gav det sig udslag i en kamp om fredsbevægelsen – en kamp, der også blev ført i andre europæiske lande. De socialistiske landes håb var at forene alle grupper, der gik på barrikaderne for fred og nedrustning under ledelse af kræfter, der delte de socialistiske landes ideologiske orientering, altså de Moskva-loyale dele af den kommunistiske bevægelse i de vesteuropæiske lande. Denne manøvre, hvor man fra østlig side i Danmark satte sin lid til Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed i almindelighed og kommunistiske kadrer i nøglepositioner i særdeleshed, førte i stedet for en entydig østorientering af fredsbevægelsen til en opsplittning af de danske fredskræfter. Derved eksisterede alternativer, der muliggjorde, at man kunne gå ind for fred og nedrustning uden samtidig at identificere sig med de socialistiske lande. Ud over Gallupmålingerne viste folketingsvalgene i perioden også, at den danske befolkning skelnede mellem skepsis over for NATO's oprustning og en aktiv stillingtagen til fordel for de socialistiske lande. Således lykkedes det ikke DKP at omsætte sin indsats i fredsarbejdet til mandater i Folketinget. Denne udvikling forløb parallelt i eksempelvis Forbundsrepublikken, hvor det ikke var det østorienterede tyske kommunistparti, men de Moskva-uafhængige „Grønne“, der blev fredskræfternes talerør i forbundsdagen.

De socialistiske lande kæmpede op gennem årtiet med „supermagtteorien“, fordi den udfordrede disse landes påberåbelse af, at de udgjorde fredens lejr, og at faren entydigt udgik fra NATO. Konflikten kom tydeligt til udtryk i DDR's hårdnakkede modstand mod en fredsmarch på østtysk territorium i 1982. Udgangen på denne sag blev et pr-nederlag for den statslige østtyske fredsbevægelse.

Den manglende kontrol med fredsbevægelsen gav de socialistiske lande et ambivalent forhold til denne heterogene størrelse i det vestlige politiske land-

skab. På den ene side havde de kommunistiske ledere tiltro til den som ny politisk kraft, på den anden side vendte den også brodden mod øst i et sådant omfang, at man fandt det påkrævet at inddrage sikkerheds- og efterretnings-tjenesterne i kampen mod såkaldt „politisk negative kræfter“. I arbejdet med fredsbevægelsen kom således både de socialistiske landes forhåbninger og be-grænsninger til udtryk. Man søgte ikke en dialog, men en monolog, der skulle få de vestlige grupper til at acceptere østlige argumenter og helst også styring. Denne præmis var ikke let at acceptere for de fleste vestlige modta-gere. Det var samme ensrettede holdning, man fra de socialistiske lande op-trådte med over for danske politiske kontakter. Også her kom de østlige re-præsentanter til kort med deres regimes manglede fleksibilitet og i sidste ende deres svigtende overbevisningskraft. Det lykkedes at komme i dialog om-kring emner som fred og afspænding, men dialogen var stærkt begrænset af, at langt de fleste ikke-kommunistiske danske politikere grundlæggende ikke kunne acceptere det politiske system, som de østlige partnere repræsente-rede.

Viljen til dialog med østlandenes repræsentanter var imidlertid til stede i det danske politiske landskab og blandt personer, der var beskæftiget med international politik inden for forskning og formidling. Som beskrevet i kapi-tel 45 herskede der også i den anden periode af den kolde krig i vide kredse et ønske om afspænding og en forhåbning om en gensidig påvirkning. Sidst-nævnte ønske blev dog på ingen måde delt i øst. For de danske politikere var fortsat afspænding koblet med videre dialog med den herskende klasse i Østeuropa. Dialog med dissidentgrupper i øst var derimod et randfænomen, der fortrinsvis blev dyrket blandt Moskva-uafhængige grupper i fredsbevæ-gelsen. Disse gruppers placering var i øvrigt prekær, da de på hjemmebane ri-sikerede at blive mistænkt for at være subversive og østinspirerede, mens de i øst blev anset for subversive og vestkontrollerede. De politiske partier, der var mest kritiske over for større eller mindre dele af den vestlige politik og villige til østdialog, var Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre og Socialistisk Folkeparti. Det var påfaldende, at en østtysk analyse ikke så denne orientering som et skridt mod udtræden af NATO, men derimod som et ønske om at æn-dre retningen inden for NATO-samarbejdet. Desuden eksisterede der i øst en skepsis over for, om særligt Socialdemokratiet ville lægge kursen om, den dag det vendte tilbage til regeringsmagten.

I debatten omkring den NATO-kritiske og dialogorienterede linje har be-greber som „medløberi“ floreret. Forestillingen om medløberiet tilskriver de socialistiske lande en ganske betydelig indflydelse, idet den antyder, at de fak-tisk formåede at sætte en dagsorden, som medløberne kunne løbe efter. Denne høje vurdering af østlandenes muligheder var knap så markant i de so-cialistiske landes egne analyser. Der herskede her ingen dominerende over-bevisning om, at disse gruppers holdninger havde østligt ophav, men der-imod nok om, at de kunne bruges taktisk. Disse strømninger skulle således

fremmes gennem dialog og med informationer, der understøttede de socialistiske landes synspunkter. Gennem et aktivt partnerskab skulle disse grupper knyttes tættere til øst. Udgangspunktet var imidlertid tanker, der allerede var virksomme i brede vestlige kredse for eksempel mellem de vesteuropæiske socialdemokratier og i den socialistiske internationale. Der var således langt snarere tale om en parallel bevægelse end om „medløberi“. Paralleliteten bestod i, at parterne nok havde fælles, løst definerede mål som „fred“, „afspænding“ eller „nedrustning“, men at deres udgangspunkt og drivkraften bag dialogen var forskellige. For de socialistiske lande var det ikke nogen ukompliceret manøvre, der gav hurtige afkast. Vanskelighederne viste sig op gennem 1980'erne, ikke mindst da østlandenes egen politiske, økonomiske og moralske basis i stigende grad viste sig at være eroderet. De „nyttige“ holdninger, der eventuelt på længere sigt kunne have sikret østlandene forhandlingsmæssige eller ligefrem militære fordele i forhold til NATO gennem selvpålagte vestlige begrænsninger eller gennem uddybning af markante skel i NATO-kredsen – primært mellem USA og Europa – gav ikke det afkast, som man i øst i bedste tilfælde kunne håbe på. Et eksempel var forestillingen om Norden som atomvåbenfri zone, der ofte blev diskuteret og havde nogen medvind, men aldrig førte til noget praktisk resultat. Fra DDR-hold havde man allerede tidligt været opmærksom på, at Norden som atomvåbenfri zone formodentlig ikke var et mål, man kunne nå i praksis, men derimod en trædesten, der kunne bruges, idet tanken allerede blev betragtet med sympati blandt grupper i de nordiske lande.